Geslacht als verwachting: de impact op ontwikkeling

Een artikel over geslacht in het onderwijs

Na de geboorte van zijn tweede kind kreeg mijn vader de vraag: "Nou Peter, hoe vind je het dat je twee dochters hebt gekregen?" Zijn antwoord was simpel: "Ah, ik ben toch al te oud om nog elke week langs het voetbalveld te staan." Toch stond hij veertien jaar lang drie à vier keer per week langs de lijn, met mij. Want wie had toen gedacht dat een meisje profvoetballer wilde worden? Ik wel. En gelukkig mijn vader ook. Zondagochtenden begon ik met wachten naast zijn voetbaltas, zodat hij me niet zou vergeten. Toen ik zeven was, mocht ik eindelijk zelf op voetbal. Keeper, net als papa. Ik had aanleg, maar nog belangrijker: ik hield ervan. | Nadia van Mourik

In mijn jeugd speelde mijn geslacht geen grote rol. Ik was Nadia. Geen meisje dat meisjesdingen deed, geen jongen in vermomming. Gewoon mezelf. Maar op school veranderde dat. Daar werd ik ineens ingedeeld bij 'de meisjes'. Daar hoorde ik dat meisjes rustig waren, netjes werkten en goed konden plannen. En dat jongens vaak druk waren, slordig en stoer. Snel paste ik me aan om maar niet (negatief) op te vallen. Ik wilde niet buiten de lijntjes kleuren. Ik dacht vroeger dat ík het probleem was, dat ik niet in het plaatje paste. Maar inmiddels geloof ik dat heel veel kinderen zich hierin niet herkennen. Misschien sta ik aan een uiterste van het spectrum, maar ik geloof dat bijna alle kinderen, ergens onderweg, wringen met het hokje waar ze in geplaatst worden. En dat het vooral de labels zijn die de verschillen vergroten, niet de kinderen zelf.

De kracht van verwachting

We leven in een samenleving die kinderen voortdurend stuurt, vaak zonder dat we het doorhebben. Nog voordat een kind een schoolgebouw binnenstapt, is het al geconfronteerd met honderden signalen over hoe een meisje of een jongen 'hoort te zijn'. De blauwe rompertjes, roze geboortekaartjes, stoere complimenten voor jongens, lieve voor meisjes. En het stopt daar niet.

In het onderwijs gaan die verwachtingen naadloos verder. Jongens zouden druk en beweeglijk zijn, meisjes zorgzaam en precies. Jongens moeten hun energie kwijt, meisjes kunnen wel stilzitten. En hoewel er best meisjes zijn die van rust houden en jongens die nooit stilzitten, leidt deze manier van denken tot iets veel groters dan een paar stereotypes. Het beperkt kinderen in wie ze mogen zijn maar ook wie ze zouden kúnnen zijn.

Jongens stromen al jarenlang vaker af, blijven vaker zitten en verlaten het onderwijs relatief vaker zonder diploma. Meisjes presteren gemiddeld beter op school, maar belanden later vaker in deeltijdbanen en bereiken minder vaak topposities op de arbeidsmarkt.

Deze scheefgroei wordt steeds minder verklaard door biologische of neurologische verschillen tussen jongens en meisjes. Wetenschappelijk onderzoek toont aan dat de onderlinge verschillen tussen kinderen vaak groter zijn dan de gemiddelde verschillen tussen geslachten. Bovendien ontstaan de meeste gedrags- en ontwikkelingsverschillen ná de geboorte, onder invloed van sociale verwachtingen, opvoeding en omgeving.

Wetenschap en werkelijkheid

Op verzoek van de Tweede Kamer voerde de Onderwijsraad in 2020 een grootschalige verkenning uit naar de verschillen in school- en beroepsloopbanen tussen jongens en meiden. Aanleiding was het toenemend aantal signalen over het groeiende gat tussen jongens en meisjes in het onderwijs, en tussen mannen en vrouwen op de arbeidsmarkt. De raad bekeek niet alleen cijfers, maar ook ruim 2.000 wetenschappelijke publicaties,

praktijkervaringen en beleidscontexten. De uitkomst was duidelijk: de grote verschillen zijn niet zozeer biologisch bepaald, maar grotendeels sociaal en cultureel van aard. Bovendien wees de raad erop dat veel van de biologische verschillen die wél worden gevonden in onderzoek, vaak verwaarloosbaar klein zijn. Publicatiebias speelt hierin een grote rol: studies die geen of minimale verschillen aantonen, worden minder vaak gepubliceerd omdat ze als 'oninteressant' worden gezien. Ook is het onmogelijk om een echte nulmeting te doen: vanaf de geboorte krijgen jongens en meisjes een verschillende behandeling. Wat we dus meten als 'verschil', kan evengoed het resultaat zijn van jaren aan oefenen, verwachtingen en sociale beïnvloeding. Wat je aandacht geeft, ontwikkelt zich, een principe dat neurologisch wordt ondersteund door het mechanisme van synaptische versterking in de hersenen.

Uit literatuuronderzoek door Wierenga en Crone (2019) blijkt dat er weinig bewijs is voor significante biologische verschillen in hersenontwikkeling tussen jongens en meisjes. De verschillen zijn klein, vaak tijdelijk, en niet voorspellend voor prestaties. Daarbij spelen sociale invloeden, zoals opvoeding, leermaterialen en verwachtingen van volwassenen, een veel grotere rol dan vaak wordt gedacht.

Mesman (2020) toonde aan dat lesmateriaal systematisch genderstereotypen bevat. In boeken voor Nederlands en wiskunde zijn vrouwen ondervertegenwoordigd, zeker als het gaat om beroepen. Jongens zien zichzelf daardoor makkelijker terug in allerlei maatschappelijke rollen; meisjes niet. En wat je niet ziet, ga je ook minder snel worden.

De gymzaal als spiegel

Als docent lichamelijke opvoeding zie ik hoe subtiel maar krachtig deze stereotypen doorwerken. Denk aan het opdrukken: meisjes mogen op de knieën, jongens niet. Zo'n simpele instructie draagt een boodschap, over wat je zou moeten kunnen, wat er van je verwacht wordt. Jongens worden uitgedaagd om sterk te zijn, meisjes worden onbewust afgeremd. En andersom: als een jongen zich kwetsbaar toont of minder competitief is, staat daar geen applaus tegenover, maar verlies van status.

Ik zie ook hoe kinderen veranderen zodra we de labels loslaten. In een les met twee stoeimatjes namen leerlingen automatisch aan dat er een jongens- en een meisjesmat was. Tot ik vroeg of een kleine jongen het zou winnen van een groot meisje. En of het niet juist eerlijk zou zijn om te kijken naar inzet en bouw in plaats van geslacht. Uiteindelijk verdeelden we de matten op basis van gedrag: rustig of wild.

Al snel durfden een aantal meisjes op de wilde mat en deden niets af tegen de jongens. Dat verschil is namelijk bepaald door bouw, inzet en techniek, niet door geslacht. Fysieke verschillen tussen jongens en meisjes zijn op de basisschool nog nauwelijks aanwezig. Sterker nog: meisjes zijn in de laatste fase van de basisschool vaak groter dan jongens, omdat hun puberteit eerder begint. Iets later stapten ook een paar jongens over naar de rustige mat. Wat ik eigenlijk nóg stoerder vond, want wat een lef heb je als jongen om aan te geven dat het van jou niet zo hard hoeft allemaal.

Dat gezichtsverlies voor jongens is reëel. Een meisje dat 'jongensdingen' doet, moet zich bewijzen, maar wordt vaak beloond met bewondering. "Wat stoer dat jij dat durft!" Een jongen die vrouwelijke eigenschappen laat zien, wordt vaak genegeerd, uitgelachen of als zwak gezien. Hij heeft niets te winnen, alleen te verliezen. Hij mag gevoelig zijn, maar niet te veel. Zorgzaam, maar wel stoer blijven.

Het resultaat: mentale gezondheidsproblemen onder jongens nemen toe, maar blijven vaak onder de radar (Bronnen: Trimbos-instituut (2022), SCP (2023), HBSC/RIVM & Universiteit Utrecht (2021). En ik ben niet de enige die dit probleem ziet. Uit onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (2023) blijkt dat jongeren al vroeg traditionele genderrollen internaliseren. Jongens leren hun gevoelsleven te onderdrukken en stoer te zijn, meiden voelen zich beperkt in hun gedrag en ervaren prestatiedruk. Deze patronen komen niet alleen van thuis, maar worden juist op school en via leeftijdsgenoten versterkt. Zelfs in gezinnen waar ouders bewust opvoeden, blijkt de invloed van omgeving, school en media doorslaggevend.

Verloren potentieel

Begrijp me niet verkeerd, verschillen mogen en moeten er zijn! Het probleem met denken in termen van jongens en meisjes is dan ook niet dat we verschillen moeten uitwissen, het is dat we ze te groot maken. We geven ze te veel gewicht en te weinig ruimte om af te wijken. Zo ontstaat een *selffulfilling prophecy*: wie afwijkt, past zich aan of

valt buiten de boot. En dat is niet alleen oneerlijk, het is ook ineffectief.

Ik heb toevallig een brein dat past in het hokje 'jongensachtig', maar ik kreeg een opvoeding waarin ik leerde omgaan met mijn emoties, over mijn gevoelens kon praten, en waarin het me niet minder stoer maakte als ik vrouwelijke dingen eigenlijk ook best leuk vond. Veel van mijn mannelijke vrienden hebben dat geluk niet gehad. Met een jongenslichaam kwam ook het niet-zien van hun gevoelens, het er niet mee leren omgaan, en een voortdurende druk om 'stoer' te zijn.

Als ik een jongensbrein én een jongenslichaam had gehad, waren veel van de vaardigheden die ik nu bezit me waarschijnlijk nooit aangeboden. Of dat positief of negatief is geweest, laat ik in het midden. Wat ik wél weet, is dat een deel van mijn potentie op jonge leeftijd niet werd gestimuleerd, simpelweg omdat ik een meisje was. En toen ik daar later, vanuit intrinsieke motivatie, toch achteraan ging, kon ik die achterstand niet meer volledig inhalen. We verliezen potentieel. Kinderen ontwikkelen zich naar de verwachtingen die ze voelen. Als we blijven labelen, dan blijven kinderen zich gedragen zoals wij denken dat ze zijn, in plaats van wie ze werkelijk zijn. Ook krijgen ze niet de skills aangeboden waar ze in onze maatschappij mee geholpen zouden zijn.

Later in mijn leven werd bij mij ADHD vastgesteld. De drukte in mijn hoofd, die zich in mijn jeugd naar binnen keerde, uitte zich in angstaanvallen. De problemen die ik ondervond, gingen niet alleen over 'niet mee mogen doen met voetbal' of 'roze aangeboden krijgen terwijl blauw mijn lievelingskleur was'. Als kind met een sterke sociale voelspriet had ik maar al te snel door dat mijn drukte sociaal niet geaccepteerd werd. Waar jongens daar in sociale kringen soms voor geprezen worden, zag ik hoe dat bij meisjes als irritant en opdringerig werd gezien.

Ik was me voortdurend bewust van de verwachtingen van anderen. En dus zat ik stil. Niet omdat ik geen energie had, die had ik genoeg, maar omdat ik geen ruimte voelde om die te laten zien. Mijn hoofd draaide in de zesde versnelling, terwijl mijn lichaam zich klein hield. Mede daarom is het essentieel dat we stoppen met hokjesdenken. Niet omdat verschillen niet mogen bestaan, maar omdat ze nu, op een andere manier, niet worden gezien.

Tijd voor actie

De Onderwijsraad doet duidelijke aanbevelingen:

- Maak leermaterialen genderneutraal.
- Train leraren in het herkennen van hun eigen verwachtingen.
- Zet in op loopbaanoriëntatie die ruimte biedt voor elk kind, ongeacht gender.

Maar de verandering begint niet alleen bij beleid. Die begint in het klaslokaal. In hoe we een opdracht geven. In wie we als eerste aan het woord laten. In welk compliment we geven. In hoe we praten over kwaliteiten als zorgzaamheid, assertiviteit, nieuwsgierigheid of leiderschap en bij wie we die kwaliteiten verwachten.

Het vraagt dat we onszelf bevragen: durven we ruimte te geven aan kinderen die buiten het plaatje vallen? Durven we ongemak toe te laten als een kind zich anders gedraagt dan 'hoort'? En vooral: durven we te erkennen dat onze eigen aannames, hoe subtiel ook, invloed hebben? Verandering begint niet met grote gebaren, maar met kleine verschuivingen, in taal, in toon, in houding. Het is in die dagelijkse keuzes dat ruimte ontstaat. Ruimte voor kinderen om zichzelf te zijn, ongeacht hoe ze eruitzien, praten, spelen of leren.

Misschien is het grootste obstakel wel dat we nog steeds geloven dat gender een keihard feit is, terwijl de wetenschap steeds meer aanwijzingen vindt dat die verschillen grotendeels sociaal en cultureel ontstaan. Zolang we vasthouden aan wat we denken te weten, zien we niet wat er werkelijk gebeurt.

Gewoon een kind

Kinderen zijn geen jongens of meisjes. Ze zijn kinderen. Met dromen, angsten, talenten en valkuilen. Ze verdienen het om gezien te worden zoals ze zijn, niet zoals wij denken dat ze zijn. Als we blijven denken in termen van jongens en meisjes, in plaats van kinderen, verliezen we niet alleen kansen. We verliezen talent, vrijheid en menselijkheid. Hoog tijd dat we dat anders gaan doen. Want elk kind dat zich aanpast aan verwachtingen in plaats van zichzelf te leren kennen, is een stukje verloren potentie, voor henzelf én voor de wereld. ●

Bronnen
Scan of klik *hier* naar de bronnen

Contact
nadiavanmourik@gmail.com
Nadia van Mourik is docent lichamelijke opvoeding eb beweegspecialist bij Xpect013 in Tilburg

Foto's
Nadia van Mourik

Kernwoorden
geslacht, genderneutraal, meisjes en jongens